

HIERONIM E. WYCZAWSKI

KS. PROF. DR HENRYK RYBUS
(1907—1974)

Dnia 13 lipca 1974 r. zmarł nagle ks. Henryk Rybus, profesor nadzw. Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, kanonik hon. Kapituły Katedralnej w Łodzi, redaktor naczelny półrocznika „Studia Theologica Varsaviensia”. Zgon nastąpił we Wiedniu w mieszkaniu jego przyjaciela, do którego wybrał się w odwiedziny 22 czerwca.

Ks. Henryk Rybus urodził się 3 sierpnia 1907 r. w Dąbrowie Górniczej, gdzie jego ojciec Roch był nauczycielem. W 1927 r. ukończył Gimnazjum Humanistyczne im. K. Tomaszewskiego w Łodzi i w tymże roku został przyjęty do łódzkiego Seminarium Duchownego. Święcenia kapłańskie przyjął w 1931 r. Jeszcze jako kleryk został skierowany w 1930 r. na studia historii Kościoła na Wydziale Teologii Katolickiej UW, które ukończył w 1934 r. ze stopniem magistra teologii. Doktorat teologii w zakresie historii Kościoła uzyskał na tymże Wydziale w 1935 r. na podstawie rozprawy *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*¹. Jego mistrzem był ks. prof. H. Likowski, a po jego śmierci ks. prof. Z. Obertyński. Uczęszczał też ks. Rybus w czasie studiów do Archiwum Głównego Akt Dawnych na ćwiczenia z archiwistyki do prof. J. K. Kochanowskiego. W 1949 r. zdobył stopień magistra filozofii na Wydziale Humanistycznym UW, częściowo na podstawie zaliczenia egzaminów z historii Kościoła na Wydziale Teologicznym.

Po doktoracie władza diecezjalna skierowała ks. Rybusa do nauczania religii w łódzkich szkołach średnich, a potem do duszpasterstwa; wykładowcą historii Kościoła w Seminarium Duchownym został ks. H. Folwarski, który równocześnie z ks.

¹ Warszawa 1935 8° ss. XVI, 242 (Studia historico-ecclesiastica 2).

Rybusem doktoryzował się w Warszawie. Tak więc w latach 1934—1936 był ks. Rybus katechetą w dwóch kolejno gimnazjach w Łodzi, następnie w latach 1936—1942 pełnił obowiązki wikariusza w łódzkiej parafii katedralnej, pomagając równocześnie w pracy nad organizowaniem łódzkiego Muzeum Diecezjalnego, z którego w 1938 r. doprowadził do wyodrębnienia Archiwum Diecezjalnego. Lata 1942—1945 spędził w Warszawie. W latach 1945—1962 był proboszczem kolejno w Bełchatowie (1945—1947), w Łodzi w parafii Opatrzności Bożej (1947—1951) i tamże w parafii M. B. Zwycięskiej (1951—1962). W 1949 r. został odznaczony godnością kanonika *ad honores* kapituły łódzkiej. Przez szereg lat był w kurii biskupiej w Łodzi członkiem komisji konserwatorsko-budowlanej i cenzorem pism treści religijnej.

Po śmierci ks. Folwarskiego w 1948 r. powołano ks. Rybusa na wykładowcę historii Kościoła w łódzkim Seminarium Duchownym, na którym to stanowisku pozostawał do 1968 r. Uczył też w tymże Seminarium historii sztuki kościelnej.

W maju 1964 r. uzyskał *veniam legendi* z zakresu historii Kościoła na Wydziale Teologicznym ATK, a od 1 listopada tegoż roku etat adiunkta. Dnia 31 maja 1966 r. został mianowany docentem etatowym i kierownikiem Katedry Historii Kościoła Powszechnego. Po reorganizacji studiów historii Kościoła na Wydziale kierował katedrą Średniowiecznej Historii Kościoła Powszechnego i w Polsce. Dnia 4 stycznia 1973 r. otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego. W latach 1968—1973 był delegatem Wydziału do Senatu Uczelni, od 1968 r. członkiem senackiej Komisji Bibliotecznej i od tegoż roku redaktorem półrocznika *Studia Theologica Varsoviensia*².

Będąc zajęty przez wiele lat pracą duszpasterską, a w ostatnim (warszawskim) okresie zapadając często na zdrowiu, w nie najlepszych przy tym warunkach mieszkaniowych (w ciągu 10 lat musiał zmieniać 4-krotnie mieszkanie), nie mógł — rzecz zrozumiała — rozwinąć szerszej działalności naukowo-piarskiej. Mimo to bibliografia jego prac drukowanych obejmuje około 40 pozycji. Pełny jej zestaw podano w *Księdze pamiątkowej 20-lecia Akademii Teologii Katolickiej*³.

² Teczka akt personalnych w Rektoracie ATK. Zob. też *Elenchus ... Dioecesis Lodziensis pro anno Domini 1932, Lodziae [1932]* s. 27 oraz *Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej 1963, Łódź [1963]* s. 27. 32n. 36. 42.

³ Wymieniona Księga jest w druku. Bibliografia prac ks. Rybusa oraz informacje o jego działalności w ATK mieszczą się w artykule ks. H. E. Wyczańskiego pt. *Kierunek historii Kościoła*.

Dorobek naukowy ks. Henryka Rybusa można podzielić na pewne grupy. Zasadniczym przedmiotem jego badań były stosunki polityczno-kościelne w Polsce za królów Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta, Aleksandra i Zygmunta Starego. Równocześnie zajmował się instytucją kolegiat, następnie gnieźnieńskim arcybiskupstwem i prymasostwem, wreszcie nieobce mu były zagadnienia z dziedziny organizacji nauki.

Zacznę od tych ostatnich. Po zorganizowaniu w 1938 r. w Łodzi Muzeum Diecezjalnego, skupiającego różnorodne zabytki kościelne (okazy muzealne, archiwalia, stare druki), współpracował ks. Rybus przy ułożeniu i druku *Statutu i regulaminu Muzeum Diecezjalnego w Łodzi*⁴ oraz opublikował *Sprawozdanie z działalności Muzeum Diecezjalnego w Łodzi za lata 1937—1938*⁵. Zaznaczyłem już, że doprowadził do wyodrębnienia z tej instytucji Archiwum Diecezjalnego, przekonując w ślad za głosami krytyki władzę diecezjalną o anomalii umieszczenia w Muzeum zbiorów archiwalnych.

Nad problematyką kolegiat pracował pod dwojakim aspektem, źródłoznawczym i historycznym. W 1933 r. ogłosił pracę pt. *Kolegiata w Pułtusku i jej kapituła*⁶, którą oparł na nowych, nieznanych dotąd źródłach. Koncepcja Autora, że powstanie tej kolegiaty należy wiązać z ruchem osadniczym w tej części Mazowsza, i teza, że wymieniona kapituła istniała już przed formalną erekcją, dowodzą, że Autor już wtedy wykazywał duże zdolności badawcze. W 1939 r. opublikował artykuł pt. *Archiwum kościoła [kolegiaty] w Łasku*⁷, w którym przedstawił dzieje i stan archiwaliów dawnej kolegiaty łaskiej. W tymże roku ogłosił drukiem studium *Widawskie archiwum kościelne*⁸ i drugie pt. *Biblioteka kolegiaty łaskiej*⁹. Oba studia ukazały się w powstałym dzięki zabiegom ks. Rybusa wydawnictwie „Prace i materiały Archiwum Diecezjalnego w Łodzi”. Na uwagę zasługuje zwłaszcza praca pierwsza, w której Autor oprócz informacji o archiwum parafialnym i klasztorным w Widawie przedstawił dzieje tamtejszej szkoły, będącej kolonią Akademii Krakowskiej, a nazywanej widawską akademią. Również w 1939 r. wydrukował artykuł pt. *Zapiski z najdawniejszej księgi zmarłych kolegiaty łaskiej*¹⁰.

⁴ Łódź 1937 ss. 9.

⁵ Łódź 1939 ss. 5.

⁶ Łódź 1933 8° ss. 64.

⁷ AK 43 (1939) s. 1—19.

⁸ Prace i materiały Archiwum Diecezjalnego w Łodzi, t. 1 z. 1 ss. 48.

⁹ Tamże, t. 1 z. 2 ss. 27.

¹⁰ Mies. Herald. 18 (1939) nr 4 s. 163—172.

Spraw kolegiat dotyczy też recenzja rozprawy M. Walickiego *Kolegiata w Tumie* (Łódź 1938), w której wypowiedział słuszny postulat, aby prace z historii architektury opierać nie tylko na analizie samego zabytku, lecz także na jak najszerszej podstawie archiwalno-źródłowej¹¹. Na marginesie studiów nad arcybiskupem Maciejem Drzewickim (o czym niżej) powstał dłuższy artykuł pt. *Kolegiata w Kruszwicy w latach 1516—1531*¹². Ogłosił też drukiem przygotowany przez ks. H. Folwarskiego *Zbiór materiałów do dziejów opactwa kanoników regularnych w Czerwińsku*¹³. Ponieważ spora część oryginalnych źródeł, z których ks. Folwarski dokonał odpisów lub wyciągów, przepadła w czasie ostatniej wojny, zebrane materiały i podana o nich przez ks. Rybusa informacja mają dla nauki duże znaczenie.

Zainteresowania ks. Rybusa arcybiskupstwem gnieźnieńskim datują się od 1935 r., od publikacji rozprawy o kardynale Fryderyku Jagiellończyku; po raz wtóry pisał o nim w 1958 r.¹⁴ Problemu tego dotyczyły też recenzje prac: ks. J. Nowackiego *De archiepiscopali dignitate et praerogativa primatiali* CT 18 (1937) nr 3/4 s. 617—700¹⁵ i ks. Wł. Kwiatkowskiego *Kwestia prymasostwa polskiego pod koniec XVIII wieku*, Warszawa 1934¹⁶. Autor recenzji słusznie wówczas podniósł wartość naukową pracy pierwszej i błędne założenia oraz bałamutne twierdzenia książki drugiej. W 1961 r. podał do druku artykuł *Kilka uwag o zniszczonych aktach arcybiskupów gnieźnieńskich i o nieznanym życiorysie Piotra Gamrata*¹⁷. Na uwagę zasługuje omówienie zaginionej biografii Gamrata, w którym ks. Rybus wysunął postulat rehabilitacji pamięci wymienionego prymasa. W tym samym roku opublikował obszerniejsze wydawnictwo źródłowe pt. *Regesty wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich*¹⁸. Jest to wydanie rękopiśmiennego skrótu episkopaliów gnieźnieńskich z XVI—XIX w., które wobec faktu zniszczenia archiwum prymasów należy uznać za szczególnie ważne i pożyteczne, jako że jest ono dziś jedynym źródłem zastępczym zaginionych bezpowrotnie pełnych episkopaliów.

¹¹ WdŁ 18 (1938) s. 43—48.

¹² STV 8 (1970) nr 2 s. 119—157.

¹³ Tamże, 7 (1969) nr 2 s. 261—269.

¹⁴ PSB, t. 7, Kraków 1948—1958 s. 167—169.

¹⁵ RHs 14 (1938) nr 1 s. 152—160.

¹⁶ PP 214 (138) s. 387—389.

¹⁷ ABMK 2 (1961) s. 303—316.

¹⁸ Tamże, 3 (1961) s. 111—404; 6 (1963) s. 313—341.

Ostatnie lata życia poświęcił studium nad postacią prymasa Macieja Drzewieckiego i przygotowaniu obszernej o nim monografii. W 1957 r. ogłosił studium źródłoznawcze pt. *Dwa źródła do biografii Macieja Drzewieckiego*¹⁹, w którym opisał doprowadzony do 1515 r. dziennik Drzewieckiego oraz jego życiorys, znajdujący się w anonimowym katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich. W 1964 r. opublikował pierwszy tom monografii pt. *Prymas Maciej Drzewicki. Zarys biografii 1467—1535* (rozprawa habilitacyjna)²⁰, zapowiadając dwa dalsze tomy, jeden o kościelnej, drugi o politycznej działalności Drzewieckiego. Wobec rozrastania się dzieła odstąpił później od tego planu, a postanowił podzielić monografię na więcej tomów. W myśl tego założenia wydał w 1968 r. małą poligrafią następny tom pt. *Prymas Maciej Drzewicki. Działalność kościelna w diecezji przemyskiej*²¹ i w 1969 r. jeden rozdział z tomu trzeciego pt. *Działalność synodalna biskupa Macieja Drzewieckiego w diecezji wrocławskiej (1514—1531)*²². Całości nie zdążył już napisać.

Prace o Drzewickim są głównym i najpoważniejszym dziełem ks. Rybusa. Oparte na materiale archiwalnym i na wnikliwej analizie źródłoznawczej, rzucone przy tym na tło epoki polskiego renesansu i poprawnie skonstruowane są studiami dojrzałymi, posuwającymi znacznie naprzód polską naukę historyczną.

Ostatnimi pracami ks. Rybusa z okresu polskiego odrodzenia są: artykuł pt. *Problem tolerancji religijnej w Polsce w pierwszym okresie reformacji za Zygmunta Starego*²³ oraz artykuł *Stosunek duchowieństwa diecezji wrocławskiej do obciążeń na rzecz państwa w latach 1514—1531*²⁴. W pierwszym artykule Autor omówił szeroko dekryty królewskie przeciw luteranizmowi, wydawane pod wpływem episkopatu w okresie od pojawienia się w Polsce nowego wyznania do stłumienia rewolty religijno-społecznej w Gdańsku w 1525 r. Treścią artykułu jest nie tyle sprawa tolerancji, ile nietolerancji, polegającej na stosowaniu wobec luteran średniowiecznych środków represyjnych. Studium drugie powstało na marginesie przygotowanego tomu trzeciego monografii o Drzewickim.

¹⁹ RTK 3 (1957) nr 2 s. 321—370.

²⁰ STV 2 (1964) nr 1/2 s. 80—308.

²¹ Warszawa 1968 8° ss. 260.

²² STV 7 (1969) nr 1 s. 133—171.

²³ Tamże, 4 (1966) nr 2 s. 73—99.

²⁴ Tamże, 11 (1973) nr 1 s. 187—198.

Napisał też ks. Rybus życiorys św. Kazimierza²⁵, wspomnienie pośmiertne o swym koledze ks. H. Folwarskim²⁶, poza wymienionymi 9 innych recenzji oraz opracował kilkanaście haseł do *Encyklopedii katolickiej*. Redagował też 2-gi tom *Studiów z historii Kościoła w Polsce*²⁷.

Pracę dydaktyczną na Wydziale Teologicznym ATK rozpoczął ks. Rybus w r. szk. 1964/65. Początkowo wykładał historię Kościoła Powszechnego (bez historii starożytnej, wykładanej przez innego wykładowcę) oraz przez cały czas część nauk pomocniczych historii. Po reorganizacji studiów historii Kościoła na Wydziale prowadził wykłady ze średniowiecznej historii Kościoła Powszechnego i w Polsce, z tym że obok wykładu kursorycznego (całość w ciągu 4 lat) miał wykłady monograficzne (Przyczyny i początki reformacji w Niemczech; Rewolta społeczno-religijna w Gdańsku w 1525 r.; Papieże renesansu; Reforma gregoriańska w Polsce; Kościół w Polsce w XIII w.; Zakony w Polsce średniowiecznej). Na jego seminarium przygotowano 17 prac magisterskich i 3 doktorskie (ks. G. Cwiężek, ks. A. Otręba, ks. W. F. Murawiec).

W przeddzień wyjazdu do Wiednia ks. Rybus snuł jeszcze plany dalszych studiów nad Drzewickim, spodziewając się uzupełnić zebrane materiały w wiedeńskim Haus-, Hof- u. Staatsarchiv. Niestety niespodziewana śmierć zniweczyła te zamierzenia, przecinając nieubłaganie nić jego życia. Pogrzeb odbył się w Łodzi na cmentarzu przy ul. Ogrodowej dnia 23 lipca przy licznych udziale kapłanów i delegacji naszej Uczelni z ks. prorektorem i ks. dziekanem Wydziału Teologicznego na czele.

²⁵ W: HP, t. 1, Poznań 1971 s. 738—747.

²⁶ Sł. Powsz. 2 (1948) nr 318. W wersji rozszerzonej: WDL 29 (1949) s. 26—29.

²⁷ Warszawa 1973.